

УДК 94 (510) 364:19

Олійник О.М.

КИТАЙ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після падіння маньчжурської династії Цін у Китаї почалось протистояння між Північчю та Півднем. Юань Шикай намагався заволодіти владою. Іноземні країни підтримали Юань Шикая. Сунь Ятсен прийняв рішення про складання повноважень

президента країни на користь Юань Шикая. У Китаї виникли нові партії. Монголія відділилася від Китаю. Після смерті Юань Шикая в країні загострилась політична боротьба. У результаті вступу Китаю у Першу світову війну на боці Антанти Німеччина втратила свої позиції в Китаї. Вплив європейських країн знизився, а Японії та США зрос. Державний архів України

Ключові слова: маньчжурська династія, конституційна монархія, національне збір, політичні партії, Гоміндан, мілітаристський режим, іноземний капітал, Сінхайська революція, антимонархічний рух, зовнішня торгівля, експорт.

После падения маньчжурской династии Цинь началось противостояние между Севером и Югом. Юань Шикай попытался захватить власть. Иностранные государства поддержали Юань Шикая. Сунь Ятсэн принял решение о сложении полномочий президента страны в пользу Юань Шикая. В Китае появились новые партии. Монголия отделилась от Китая. После смерти Юань Шикая в стране обострилась политическая борьба. В результате вступления Китая в Первую мировую войну на стороне Антанты Германия потеряла свои позиции в Китае. Влияние европейских стран снизилось, а Японии и США возросло.

Ключевые слова: маньчжурская династия, конституционная монархия, национальное собрание, политические партии, Гоминьдан, милитаристский режим, иностранный капитал, Синхайская революция, антимонархическое движение, внешняя торговля, экспорт.

After the fall of the Manchu Dynasty Qing the confrontation between the North and the South continued in China. Yuan Shikai tried to seize power. Foreign countries supported Yuan Shikai. Sun Yatsen took a decision to give up the President's power in favour of Yuan Shikai. New parties emerged in China. Mongolia was separated from China. After the death of Yuan Shikai the country's political battle was aggravated. As a result of China's getting into the First World War on the Entente side Germany lost its position in China. European influence was reduced. At the same time the positions of Japan and the United States became stronger.

Keywords: Manzhu dynasty, constitutional monarchy, National Assembly, political parties, the Kuomintang, military regime, foreign capital, Sinhayska revolution, antimonarchy movement, foreign trade, export.

На початку минулого століття Китай пережив складні часи. Традиційна форма правління в Китаї у формі імператорських династій вже не могла забезпечити розвиток країни, а зрештою і стримувала його. Населення країни вже не хотіло сприймати присутність іноземного правління, а саме маньчжурської династії, з чим воно також пов'язувало занепад Китаю. У середині країни посилився антиімперський рух та боротьба проти іноземного правління. Сіньхайська революція мала принести національну свободу та об'єднати країну, проте відсутність внутрішньої консолідації та суперечки місцевих мілітаристів посилили протистояння всередині країни, що призвело до політичної кризи та економічного хаосу. Будучи послабленим, Китай був не здатен чинити опір іноземній експансії і тому підпав під правління іноземних чиновників. Іноземний капітал повністю контролював економіку країни, що певною мірою активізувало національний капітал, проте не сприяло економічному розвитку та зростанню добробуту населення. Перша світова війна лише погіршила політичне становище Китаю.

Мета статті – розкрити причини та окреслити проблеми, які стримали розвиток Китаю після визвольної революції, а також показати роль політичної еліти Китаю, яка не змогла своєчасно консолідуватись та стримала процес об'єднання країни.

Основні результати дослідження. Період Першої світової війни був доленосний для Китаю. Фактично Перша світова війна остаточно закріпила падіння останньої монархічної династії у Китаї, а саме маньчжурської династії Цін. Хоча сам династичний режим у країні було повалено в результаті Сіньхайської революції 1911 р., проте упродовж кількох років тривали спроби відродити монархію та повернути до влади імператора. Призначений цінським двором на пост прем'єр-міністра країни китайський сановник Юань Шикай, фактично зрадив маньчжурів і провадив власну політику, спрямовану на узурпацію влади.

Між Північчю країни, який очолював Тан Шаоі та Півднем країни, який очолював У Тифан, тривало протистояння з приводу майбутнього керівництва країни. Тан Шаоі наполягав на ідеї створення конституційної монархії при збереженні мінімальної влади маньчжурського імператора. Ця позиція також була підтримана консулами іноземних країн, зокрема Великобританії, Німеччини, Франції, США, Росії та Японії. Утім представники Півдня не погодились з такою перспективою та вирішили скликати на свій бік Юань Шикая, запропонувавши пост президента країни [1, с. 369].

На Нанкінській конференції, яка відбулась 29 грудня 1911 р., делегати проголосували за обрання президентом країни Сунь Ятсена, який 1 січня 1912 р. прийняв присягу. Приступивши до виконання обов'язків президента, Сунь Ятсен сформував новий уряд. Проте нові члени уряду не квапились приступати до виконання обов'язків, адже кожен мав власні політичні уподобання і більшість з них зайняли вичікувальну позицію.

Незважаючи на це, новий уряд багато чого встиг зробити. Зокрема, було скасовано дозвіл на паління опіуму, застосування тортур під час допитів, торгівлю людьми, звільнення усіх, хто був проданий у боргове рабство. Проте найбільшим досягненням уряду були підготовка та прийняття тимчасової конституції Китайської республіки. Конституція готувалась під керівництвом Сунь Ятсена та була прийнята Національними зборами 10 березня 1912 р. В Конституції було закріплено рівність всіх громадян незалежно від раси, класу та релігії, право приватної власності та свободи підприємництва, основні демократичні свободи, зокрема: недоторканість особи та помешкання, свобода слова та свобода преси, свобода організацій, право на складання іспитів на заміщення чиновницьких посад. За своєю суттю це була насправді демократична конституція.

Однак проголошенням республіки, обранням президента та створенням нового уряду політичне протистояння в країні не закінчилось. Юань Шикай, не погодившись з обранням президентом країни Сунь Ятсена, розпочав протистояння за визнання конституційної монархії. У той самий час він усвідомлював невідворотність падіння маньчжурського правління і очолив переговори щодо зренчення від престолу представником династії Цін. Крім того, він згійснив мобілізацію своїх прихильників проти новообраної влади.

Намагаючись зберегти нові завоювання та республіку, Сунь Ятсен звернувся до керівництва Об'єднаного союзу з пропозицією про досягнення угоди з Юань Шикаєм. Крім того, Сунь Ятсен прийняв рішення про складання повноважень президента країни на користь Юань Шикая. У результаті

одностайного голосування Національних зборів, яке відбулось 15 лютого, тимчасовим президентом країни було обрано Юань Шикаю [2, с. 29].

Проте на цьому внутрішнє політичне протистояння в Китаї не припинилось. У країні почали створюватись нові політичні партії та угрупування. Зокрема, в січні 1912 р. виникла Партія єдності, у травні Республіканська партія, Китайська соціалістична партія. Але провідною політичною силою в Національних зборах став Об'єднаний союз. У серпні 1912 р. до Об'єднаного союзу приєдналися ще чотири партії, зокрема Єдина республіканська партія, Суспільство загального прогресу, Суспільство справжнього прогресу республіки та Загальнонаціональна партія. Нова партія переїменовується на Національну партію (Гоміндан). На парламентських виборах Гоміндан отримав переконливу перемогу та претендував на право ініціативи щодо формування уряду. Юань Шикай не міг погодитись з новими політичними змінами, які фактично ставили під загрозу його політичне лідерство та розпочинає боротьбу з Гомінданом.

Гоміндан звернувся зі зверненням до народу, в якому керівництво партії намагалось довести до народу реальні цілі Юань Шикая, закликаючи до військової боротьби проти нього. Утім широкі кола населення не підтримали заклики, що значно послабило позиції Гоміндана в суспільстві. У вересні 1913 р. Юань Шикай придушив гомінданівське повстання [3, с. 46].

Після цього інтенсифікувався процес міжнародного визнання республіканського уряду Китаю, зокрема урядами Великої Британії, Росії, Японії та США.

Так закінчилася Сіньхайська революція, в результаті якої було покладено край маньчжурському пануванню, була ліквідована імперія та створена республіка. Проте вже наприкінці 1913 р. стало ясно, що революційні демократи в особі Сунь Ятсена зазнали поразки. Об'єднаний союз Сунь Ятсена згуртував націю у боротьбі проти маньчжурської династії, проте остаточної перемоги над старою системою не було досягнуто.

Під час подій Сіньхайській революції у Внутрішній Монголії відбулась тасмана нарада монгольської світської та духовної знаті, на якій було прийнято рішення про відокремлення Монголії від Китаю. Якщо спочатку російський уряд не підтримав ідею відокремлення, а лише обмежився обіцянкою підтримати знать, то після падіння маньчжурської династії та втечі маньчжурських сановників з Монголії З листопадна Росія підписала з Монголією угоду, відповідно до якої вона обіцяла збереження її автономії.

Одночасно посилились державницькі настрої у Тибеті. Задля утримання контролю над Тибетом, Юань Шикай послав війська з метою придушити тибетський національний рух. Проте англійські війська вчинили опір. Врешті-решт китайські війська вимушенні були залишити Тибет. Таким чином, завдяки англійській підтримці Тибет зберіг свій традиційний статус.

Неремога Юань Шикая над Гомінданом зміцнила його власні амбіції щодо відтворення диктаторської системи правління. У листопаді 1913 р. він розпустив Гоміндан, у січні 1914 р. розпустив парламент, а у травні він скасував демократичну конституцію 1912 р. У грудні 1914 р. Юань Шикай зробив жертвоприношення у храмі Неба, і проголосив себе новим імператором.

У грудні 1915 р. замість парламенту за сприяння Юань Шикая було створено центральну узгоджувальну палату, яка прийняла рішення про заснування конституційної монархії та звернулась до Юань Шикая з проханням про вступ на трон. Церемонію вступу було заплановано на 1916 р. [1, с. 380].

Період повернення до монархії у Китаї збігся з початком Першої світової війни. Усвідомлюючи складне політичне становище в країні, уряд Юань Шикая проголосив нейтралітет. Однак Японія, проголосивши війну Німеччині, вирішила скористатись ситуацією і висадила експедиційний корпус у провінції Шаньдун, яка перебувала під протекторатом Німеччини. Крім того, намагаючись перетворити Китай на свій протекторат, Японія висунула Китаю 21 вимогу, зокрема – визнати захоплення Шаньдуна, згоду на контроль Північної Маньчжурії та Внутрішньої Монголії. У складних умовах Юань Шикай вимушений наприкінці травня 1915 р. задовільнили всі вимоги Японії [2, с. 47].

Однак, незважаючи на міцні позиції Юань Шикая, його планам не судилося бути реалізованими. У країні розпочався потужний антимонархічний рух. Військово-політична ситуація в країні помітно погіршилась. Проти Юань Шикая виступили не лише його прибічники, також він втратив підтримку своїх найближчих сподвижників. Внаслідок посилення тиску на монархічну владу Юань Шикай вимушений був відмовитись від своїх претензій, а у липні 1916 р. він несподівано помер.

Поразка Юань Шикая та громадянська війна у Китаї засвідчили наявність антимонархічних настроїв в країні та посилення демократичних настроїв. Руйнування деспотичної монархії привело до посилення відцентрових сил та місництва. Стихійний демократичний рух було використано місцевими бюрократами, насамперед місцевими воєначальниками [4, с. 106]. Поступово у Китаї було усталено мілітаристський режим. У країні розпочалась боротьба за політичний та військовий вплив.

Після смерті Юань Шикая президентом став Лі Юаньхун, який виражав інтереси південного мілітаристського угруповання, тоді як прем'єр-міністр Дуань Ціжуй – північного (бейянського). Але поєднати інтереси представників різних угруповань не вийшло. Протистояння загострилось при вирішенні питання щодо виступу Китаю на стороні Антанти.

Представники північного угруповання наполягли на поширенні свого впливу на всю країну. Ця ідея булла підтримана країнами Антанти. У той самий час Сунь Ятсень та демократичні сили були проти такої перспективи. У парламенті Даунь Ціжуй поставив на голосування питання про вступ у війну. Однак парламент проголосував проти цієї пропозиції. Скориставшись ситуацією, Лі Юаньхун змістив Дуань Ціжуя з поста Прем'єр-міністра.

Скориставшись політичною плутаниною, на політичну арену виходить один з прихильників Юань Шикая, генерал Чжан Сюнь. З метою відновлення монархії Чжан Сюнь 1 липня 1917 р. ввів війська в Пекін та проголосив імператором Пу І. Хоча ідея повернення монарха не була підтримана іншими мілітаристами, це не завадило Дуань Ціжую повернути собі посаду прем'єр-міністра. Отримавши посаду, він примушує Лі Юаньхуна піти у відставку, а на

його місце призначає Фен Гочжао. Після цього 14 серпня 1917 р. Китай проголосив війну Німеччині [3, с. 47].

Сунь Ятсен намагався протистояти політиці Дунь Ціжуя, проте підтримка з боку південного угруповання виявилась слабшою за північну. В результаті він був вимушений відмовитись від своїх планів.

Протистояння протягом громадянської війни 1917-1918 рр. не привело до безперечної перемоги однієї із сторін. Жодна із сторін не отримала перемоги, а в країні не було забезпеченого миру.

Радикальні політичні зміни в Китаї, що спровокували відмінні процеси в країні, сприяли заохоченню іноземного капіталу. В 1914 р. загальний обсяг іноземного капіталу в Китаї становив 1610 млн. дол. США. На першому місці за обсягом капіталовкладень була Великобританія, надалі Росія, Німеччина та Японія. Протягом війни темпи надходження іноземного капіталу в країну впали у зв'язку з тим, що практично всі іноземні інвестори були втягнуті у світову війну. Загальний обсяг іноземних вкладень у Китай на кінець 1918 р. становив 1691 млн. дол. США. Борг китайського уряду становив 575,4 млн. дол. США, а борг приватних компаній – 22,7 млн. дол. США.

Особливістю структури іноземних вкладень є те, що більша частина вкладень була представлена прямыми капіталовкладеннями. Із загального обсягу капіталовкладень 33% (531 млн. дол. США) припадало на транспорт. Завдяки цьому іноземному капіталу належало близько 90% залізничних доріг та близько 80% тоннажу усіх морських та річних пароплавних перевезень. Іноземні капіталовкладення в обробляючу та гірничу промисловість та комунальні підприємства становили лише 12,3% (197 млн. дол. США.). Іноземних промислових підприємств було кілька сотень, проте це були найбільші та технологічно передові підприємства. Так, у найбільш розвинутій бавовно-паперовій промисловості іноземному капіталу належало 42,9% веретен та 43,95% ткацьких верстатів.

Іноземних банків наприкінці війни в Китаї нараховувалось кілька десятків. Вони фактично контролювали китайський грошовий ринок. В умовах політичної роздрібності, війн та правової незахищеності населення країни намагалось тримати кошти в іноземних банках. Капітали іноземних банків також зросли завдяки тому, що банки отримували митні доходи, починаючи з доходів від соляної монополії, які знаходились на спеціальних «гарантійних рахунках». Іноземні банки в Китаї також мали право грошової емісії і таким чином фактично керували грошовим обігом в країні. У роки світової війни емісійна активність іноземних банків значно зросла, зокрема американських – у 8 разів, французьких – у 6 разів, японських – у 5 разів, британських – у 1,5 раз [1, с. 417].

Провідну роль іноземний капітал також відіграв у зовнішній торгівлі, що було пов'язано з наявністю привілеїв іноземному капіталу. Іноземний капітал сприяв подальшому втягненню Китаю у світову торгівлю. Незважаючи на складні внутрішньополітичні процеси та світову війну, за десятиліття, що минуло після Сіньхайської революції, Китай спромігся подвоїти обсяг зовнішньої торгівлі, який у перший післявоєнний рік становив 1134,9 млн. дол. США. Особливістю китайського експорту було те, що в його структурі

переважала готова продукція (39,55%) та напівфабрикати (20,5%). Решта експорту становила сільськогосподарська сировина та продукція гірничодобувної промисловості. В імпорті переважали предмети споживання (71,5%). Зростаюча структура пасивів торгівлі загострила проблему платіжного балансу. Торговельний пасив було компенсовано в основному переказами китайських емігрантів, іноземними капіталовкладеннями та витратами іноземців.

Перша світова війна не тільки послабила експансію іноземного капіталу, але вона також посилила нерівномірність активності імперіалістичних країн, а також змінила умови їх конкуренції. У результаті вступу Китаю у Першу світову війну на боці Антанти Німеччина фактично втратила свої потужні позиції у Китаї. Війна також обмежила можливості Великобританії, Франції та інших європейських країн. У той самий час Японія та США отримали сприятливі можливості для своєї експансії. Японія намагалась перетворити Китай на зону свого монопольного впливу. Протягом 1913-1914 рр. частка японського капіталу в зовнішньоторговельному суднообігу Китаю зросла з 32% до 52%, а внутрішньому – до 40%. За роки війни питома вага Японії у зовнішній торгівлі зросла вдвічі. Японія намагалась монополізувати надання позик Китаю, вона також намагалась розширити сферу впливу та фактично підпорядкувати собі політику китайського кервництва.

Нерівномірність іноземної експансії у післясіньхайський період не означала послаблення іноземного капіталу в Китаї. Навпаки, на кінець війни іноземний капітал зміцнив свої позиції і зрештою посів провідні позиції в економіці Китаю.

Цей період був достатньо сприятливий для розвитку національного капіталу. Не випадково китайська буржуазія називала цей період «золотим століттям». Якщо напередодні Першої світової війни національному капіталу належало 698 фабрично-заводських підприємств з 271 тис. працівників та капіталом у 331 млн. юанів, то після війни кількість підприємств зросла до 1759, а кількість зайнятих – відповідно до 558 тис. та капіталу – до 591 млн. юанів.

У 1912 р. в Китаї працювало 7 китайських банків з капіталом в 75 млн. юанів, проте протягом 1913-1919 рр. було створено ще 43 банка з капіталом в 102,7 млн. юанів [1, с. 417].

Таким чином, за роки Першої світової війни китайський національний капітал істотно зміцнив свої позиції в економіці країни, хоча залишився залежним від іноземного.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- [1] А.В. Меликтикова. История Китая: Учебник/ Под редакцией А.В. Меликетова. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 736 с. 2. Барач Денеш. Дэн Сяопин/ Барач Денеш. Пер. с венг. В.С. Иванова. – М.: Междунар. отношения, 1989. – 264 с. 3. Ю.В. Павленко, Ю.Н. Пахомов. Цивілізації Сходу в умовах глобалізації. Книга II. Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ і африканська цивілізаційна спільнота. Глобальні трансформації і уроки для України/ Ю.В. Павленко, Ю.Н. Пахомов. – К. : НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2013. – 638 с. 4. Генрі Кіссенджер. О Китае./ Генрі Кіссіндже. Перевод с англійського В.Н. Верченко. – Москва: Астрель, 2013. – 635 с.